

Купешова С.Т.,
Нурмагамбетова А.М.

**Қазақстан Республикасы
ұйымдарының инновациялық
белсенділік деңгейінің дамуы
жағдайы мен болашағы**

Тәуелсіз Қазақстан жаңа экономикалық дәуірге, яғни инновациялық – индустриалды даму сатысына батыл түрде аяқ басты. Болашақта білімге негізделген «ақылды экономика» құру идеясы да бар. Қазақстан кәсіпкерлері шетелдік жаңа ғылыми – техникалық жетістіктерін игеріп, қызметтеріне енгізіп жүр. Мемлекетіміз де өз тарапынан инновациялық саланың дамуы барысына көптеген ынталандырушы шаралар қолданып жатыр. Бірақ сол ғылыми – техникалық жетістіктердің көбісі тек біз үшін ғана инновация, ал өзге дамыған мемлекеттер үшін олар кешегі күн жаңалықтары. Сол себептен тек қана шетел технологиясы мен техникасын игерумен қатар, ұлттық ғылыми – техникалық әлеуетіміздің дамуына жағдай жасап, отандық ғалымдардың ғылыми жетістіктерін өндіріске енгізу басты міндет.

Бәсекелік ортада ұлттық экономиканың қуатты болуын қамтамасыз ету еліміздің негізгі ұстанымдарының біріне айналды. Ашық нарықтың басты талабының бірі әрбір тұтынушының нақты қажеттілігін қанағаттандыру деп білсек, онда осы талапқа сай экономика құрылымын жасақтау тағы бір маңызы зор міндет болып қала бермек. Нарықтың үдемелі және өзгермелі сұранысын тез қанағаттандыру инновациялық әдістерді пайдаланумен ғана жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан да, ұлттық экономиканың жедел және тұрақты дамуы еліміздегі инновациялық орта мен инновациялық инфрақұрылымның нәтижелі жұмыс істеуіне тікелей тәуелді деуге толық негіз бар.

Түйін сөздер: инновациялар, инновациялық қызмет, инновациялық инфрақұрылым, инновациялық технологиялар.

Kupeshova S.,
Nurmagambetova A.

**Development prospects and level
of innovative activities in the
Republic of Kazakhstan**

Independent Kazakhstan entered into the decision phase of new economic epoch, innovative and industrial development. In the future there is an idea of creation of «clever economy» based on knowledge. Kazakhstan businessmen develop new foreign scientific and technical achievements, and inculcate them. Outside the state different measures appear, to stimulate the process of development of innovations. But majority from scientific and technical achievements only for us is an innovation, and for other developed countries it is news of previous day. Therefore our primary objective is this study of foreign technologies and equipment, development of national scientific and technical potential.

A competition environment became one of basic principles of country to provide a strong national economy. One of main requirements of open market is by satisfaction of necessity of every client, and our task forming of structure of economy for satisfaction of these requirements. Satisfaction quickly changing necessities of market will come true only with the use of progressive and innovative methods. Therefore, mushroom and steady growth of national economy, innovative environment of country and innovative infrastructure straight depends on the effective functioning of base.

Key words: innovations, innovative activity, innovative infrastructure, innovative technologies.

Купешова С.Т.,
Нурмагамбетова А.М.

**Перспективы развития
и уровня инновационной
деятельности в
Республике Казахстан**

Независимый Казахстан вступил в решающую фазу новой экономической эпохи, инновационной и промышленной разработки. В будущем есть идея создания «умной экономики», основанной на знаниях. Казахстанские предприниматели разрабатывают новые научно-технические достижения и внедряют их. Со стороны государства оказываются различные меры по стимулированию процесса развития инноваций. Но большинство научно-технических достижений для нас являются инновацией, а для других развитых стран это новости предыдущего дня. Поэтому наша главная цель – это изучение иностранных технологий и оборудований, развитие национального научно-технического потенциала.

Конкурентная среда стала одним из основных принципов страны, чтобы обеспечить сильную национальную экономику. Одним из главных требований открытого рынка является удовлетворение потребностей каждого клиента, а наша задача – формирование структуры экономики для удовлетворения этих требований с использованием прогрессивных и инновационных методов. Поэтому быстрое и устойчивое развитие национальной экономики, инновационной среды страны и инновационной инфраструктуры напрямую зависит от эффективного функционирования базы.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационная инфраструктура, инновационные технологии.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЙЫМДАРЫНЫҢ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
БЕЛСЕНДІЛІК
ДЕҢГЕЙІНІҢ ДАМУЫ
ЖАҒДАЙЫ МЕН
БОЛАШАҒЫ**

Қазақстанда орта және шағын бизнестің ұлттық ерекшелігі инвестициялардың тез қайтарымына кепілдік беретін бос тауашаны алу мүмкіндігімен анықталады (сатылмайтын ішкі экономика секторлары: жылжымайтын мүлік, сауда, жергілікті құрылыс индустриясы, сауда-делдалдық сектор мен қызметтер саласы). Тиісінше, бизнес басымдықтары, қосылған құны жоғарғы өңдеу өндірістерін дамыту жөніндегі мемлекет басымдықтарына сәйкес келген жоқ. Бұл үрдістер даму институттарының, сонымен қатар екінші деңгейдегі банктердің инвестициялық жобаларының тиісті портфелінде көрінді. Бұл ұлттық бизнестің қалыптасуының объективті эволюциялық үрдісін көрсетеді.

Әлемдік тәжірибе индустрияландыруға қатысты әртүрлі әдістердің бар екенін көрсетіп отыр: «қуып жетуші даму», «дәстүрлі мамандандыру», «индустрияландырудан кейінгі даму» стратегиялары. Ұлттық экономика құрылымына сүйенетін болсақ, Қазақстан экономикасының ең қолайлы индустрияландыру стратегиясына шикізаттық өндірістерді жоғары бөліністерге ауыстырумен шикізат секторына сүйене отырып, «дәстүрлі мамандандыру» стратегиясы болып табылады.

Жалпы, Қазақстан Республикасының жаңа ғылыми-техникалық саясатының негізін қорларды басымдылығы бар ғылыми-техникалық ілгерілу бағыттарына шоғырландыру; ғылыми шығармашылыққа бостандық беру, ғылым мен техника саясатындағы басқару істерін демократияландыру; іргелі ғылымдар дамуын қамтамасыз ету; қолданбалы ғылым мен техника саласында кәсіпкерлік жасау мен бәсеке дамуына жағдай туғызу; білім беру жұмысы сапалы түрде дамытып, оны ғылыми-техникалық қызметпен тығыз байланыстыру; ҒЗТҚЖ саласының құрылымын қайта ұйымдастыру және ғылыми-техникалық әуелетті сапалы ету; түрлі қаржыландыру көздерін қалыптастыру құрайды.

Қазіргі таңда елімізде ғылыми-техникалық ілгерілеу мақсатымен приоритетті болып келесі бағыттар анықталып отыр:

– тез ақталатын инновациялар жасау (6 айдан – 1,5 ай аралығында), жоғары тиімділікке ие технологиялар, экспортты ұлғайтуға, импортты алмастырушы машиналар мен технологияларды жасау;

– тау-кен кешеніне қатысты минералды шикізаттарды өндіру мен өңдеуге ықпал ететін жаңа технологияларды жасау;

– жаңа технологиялар арқасында отандық дәрі-дәрмек, фармацевтика өнеркәсібін дамыту;

– денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы, биотехнология жетістіктерін пайдалану;

– ауыл шаруашылығында асыл тұқымды, жеміс бергіш өсімдік сорттары мен жануарларды өсіруді қолға алу;

– энергетиканы, соның ішінде атомдық энергияны пайдалану негіздерін қалыптастыру;

– ақпараттық коммуникациялық алдыңғы қатарлы техникамен, технологиямен қамту, компьютерлендіруді жеделдету.

Қазақстан Республикасының 2003-2015 жылдардағы индустриалды-инновациялық даму стратегиясы» туралы мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыру шикізат бағытынан кетіп, ұзақ мерзімге жоспарланған техникалық – қызмет көрсету экономикасына өтуге жағдай жасайтын экономикалық салаларды диверсификациялау жолымен елдің тұрақты дамуына қол жеткізуге болатындығын көрсетеді. Мемлекеттің индустриалды-инновациялық саясатының басты мақсаты өңдеуші кәсіпорынның жұмыстары мен қызметі және қызмет көрсетуі, бәсекеқабілетті, экспорт-бағытты тауар өндіру. Сондай-ақ, стратегия елдің инновациялық және ғылыми қызметін ынталандыруға бағытталған мемлекеттік белсенді ғылыми және инновациялық саясат жүргізуді көздейді. Соның ішінде, ҮИИД-2 бағдарламасында 6 бағыт бойынша басымдық беріліп, негізгі өзек экономиканың теңдестірілген құрылымын жасауға және жаңа жұмыс орындарын ашуға бағытталады. Жаңа жұмыс орындары елдің экспорттық әлеуетін арттыратын қайта өңдеу саласында, макроэкономикалық тұрақтылық пен оның өсіміне қаржылық негізді қамтамасыз ететін дәстүрлі шикізат секторы, инновациялық және қызмет көрсету салаларында ашылатыны көзделіп отыр. Сонымен қатар, 2015-2019 жылдарға арналған Үдемелі индустриалды-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасы «Қазақстан-2050» Стратегиясы мен әлемнің 30 дамыған елі қатарына кіру мақсатының маңызды құралына айналатын болады.

Стандарттау саясаты шеңберінде экономиканың барлық саласы бойынша әлемдік стандартқа өту керек. Көптеген жылдар бойына республикада нарықтық қатынасты қалыптастыру жағдайында республиканың экономикалық дамуында ғылыми-техникалық факторлар жетекші көрсеткіш болуы керек деген ұғым-

ға келіспеушілік болды. Құрылыс, байланыс, транспорт, ауыл шаруашылығы және өндірістік сфералар сияқты тек коммерцияның жалпы сұрақтарымен ғана айналысты. Осыдан барып «нашар инновациялық әлеует жағдайында инновациялық ресурстар ЖҰӨ бар болғаны 2% жетпейтінді құрайды». Бұл мәселені шешуге Президенттің бастамасы бойынша Қазақстан Республикасының Индустриалды-инновациялық стратегиясы әзірленді. «Үшінші мыңжылдық ғылымы» атты халықаралық конференцияның ашылуында Президент Н.Ә. Назарбаев – «Жаңа жүз жылдықта, стратегияның тұрақты дамуында экологиялық таза технологиялар мен энергиясақтаушылар негізінде бәсекеге қабілетті өнімдер мен ғылымды көп қажет ететін өндірістерге өтуде отандық ғылым жетістіктерімен байланысты болатына күмән болмасын», – деді. Ол сондай-ақ, «Біздің өз тәжірибеміз көрсеткендей: егер технологияларға үнемдейтін болсаң... Соңына ол оданда қымбатқа түседі», – деп атап өтті [1].

Қазіргі кезде ғылымға бөлінетін қаржы көлемі айтарлықтай ұлғайды: ол 2010 жылы 33 467млн.тг. теңгеден (0,15%), 2014 жылы 61 673 млн.тг. (0,18%) дейін өсті. Жас ғалымдардың ғылымға келуі көбейді. 35 жасқа дейінгі ғалымдар үлесі 38 %-ға дейін, 45 жасқа дейінгі ғалымдар үлесі 56%-ға дейін өсті [2].

2013 жылы жоғары оқу орындарында ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер жасайтын қызметкерлер үлесі едәуір артты. Аталған жүйені дамытудың маңызды құрамдас бөлігі ғылым мен бизнестің арасындағы байланыс болып табылады. Елбасы өз сөзінде елге ғылыми-техникалық қызметтің нәтижесін коммерциялаудың тиімді жүйесінің аса қажет екендігін атап өткен болатын. Бұл жүйе дамуының маңызды құрамы ғылым мен бизнес арасындағы мықты байланыс болып табылады. Ғылым мен бизнес арасындағы байланыстың дамуына қолғабыс ету мақсатында Министрлік Дүниежүзілік банктің қатысуымен Технологияларды коммерциялау жобасын жүзеге асыруда және оның шеңберінде «Технологияларды коммерциялау орталығы» қызмет етуде.

2011-2014 жылдары осы жоба шеңберінде 65 ҒЗТКЖ жобасы және 16 инновациялық грант жобалары 6 млрд. теңгеден астам жоба іске асырылуда [2].

Осы мақсатта Министрлік «Ғылыми-техникалық қызметтің нәтижелерін коммерциялау туралы» заң жобасын әзірлеу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Негізгі заңнамалық қосымшаларда

авторлары ғалымдар, ЖОО, ғылыми ұйымдар болып табылатын Ғылыми-техникалық қызметтің нәтижелерін (ҒТҚН) коммерциялық пайдалануда бизнес-құрылымды ынталандыру механизмі қарастырылған. Сондай-ақ, заң жобасы ҒТҚН

коммерциялауда кепілдендірілген мемлекеттік қолдауды бекітеді және ол ғылыми-зерттеу және тәжірибелі-конструкторлық жұмыстардың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатуға мүмкіндік береді.

1-кесте – Индустриалдық дамудың жалпы көрсеткіштері

	2012	2013	2014	2015
Өңдеуші өнеркәсіптің ЖҚҚ*, номиналды мәнде, млн. теңге	3436730,5	3828428,9	4093891,2	2837684,4
Өңдеуші өнеркәсіптің ЖҚҚ*, нақты мәнде өткен жылға, %-бен	103	102,9	101,6	100,9
Өңдеу өнеркәсібіндегі еңбек өнімділігі*, мың АҚШ доллары/адам	61,8	57,0	44,1	33,0
Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің деңгейі (%)	4,3	5,7	5,7	8
Өңдеу өнеркәсібіндегі еңбек өнімділігі*, нақты мәнде өткен жылға, %-бен	118,2	120,2	125,2	124,7

Дереккөз: ҚР Статистика агенттігінің ресми сайты www.stat.kz

1-кестеде аяқталған технологиялық инновациялары бар кәсіпорындар саны әр жыл сайын өсіп отырғанын байқауға болады. Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің деңгейі 2014 жылы өткен 2013 және 201 жылдары 2,3%-ға артқан. Өндірілген инновациялық өнім көлемі 2015 жылы өткен жылдармен салыстырғанда жоғарылаған, яғни сәйкесінше 2014, 2013, 2012 жылы 65,5%, 40,8%, 24,5%-ға. Бұл көрсеткіш технологиялық инновациялары бар кәсіпорындар санының көбеюіне байланысты орын алып отырған жағдай деп ойлаймыз. Жалпы, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштері 2015 жылы жоғарылаған деп қорытынды жасауға болады.

«Инновациялық қызмет туралы» ҚР Заңы шыққаннан кейін Н.Ә. Назарбаев «бұның мақсаты тек экономиканың даму тұрақтылығын қамтамасыз ету ғана емес, енгізілген жаңа шектеулер..., шикізаттық емес салалар, кіші және орта бизнестің дамуы, осы даму жемісін дұрыс тарату..., оның өсу сапасын арттыруға жататындығына да. Қоғамды басқару сферасымен өндірістің түрлі салаларында жаңа идеялармен технологияларды ендіру, ғылымды көп қажет ететін өндірістерді дамыту республика стратегиясының негізгі компоненттері» деді. Осы мәселелердің маңыздылығын ескере отырып Н. Назарбаев мынаны ерекше атап өтті: «Әлемдік шикізат нарығындағы бағаның ауытқуына біз тәуелді болмауымыз тиіс және бола алмаймыз».

Нарықтық экономикада инновациялық үдеріс экономикалық пайдаға бағытталған. Инновациялық үдерістің барлық кезеңдері мен салаларын қамтитын институттар мен ұйымдардың жиынтығы қазіргі кезде дамыған елдер экономикасында ұлттық инновациялық жүйені құрып отыр. Сондықтан инновациялық кәсіпкерліктің қалыптасып дамуында сол ұйымдар мен институттардың ролі жоғары. Бұл өз кезегінде мемлекеттік инновациялық саясаттың бағыттарын айқындау мен оны реттеуде мемлекеттің ролі қажет [3].

Инновациялық кәсіпкерлікті дамытудағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттары:

– мемлекеттің қатысуымен маманданған венчурлік қорлар құру және венчурлік капиталды ғылыми-техникалық және инновациялық салаға тарту;

– инновациялық кәсіпкерлік субъектілерін мемлекеттік қолдау нысандары мен әдістерін әзірлеу;

– инновациялық кәсіпкерліктің мемлекеттік, салааралық, салалық және өңірлік сипаттағы маманданған субъектілерін құру енетін инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру;

– инновациялық сала үшін кадрлар даярлау және қайта даярлау;

– өнеркәсіптің базалық салаларында жаңа технологиялық құрылым қалыптастыру;

– технологиялардың өркениетті нарығы үшін жағдайлар жасау, яғни авторлық құқықты, патенттер мен сауда белгілерін қорғау саласындағы барлық халықаралық конвенцияларды тану

арқылы шетел технологиясының трансфертін ынталандыру;

– отандық кәсіпорындардың үздік әлемдік тәжірибеге сәйкес сапа стандарттарына өтуін жандандыру;

– халықаралық донор ұйымдардың, мүдделі қаржы-несие және шаруашылық құрылымдарының гранттарын тарту болып табылуы тиіс [3].

Іс жүзінде ғылыми зерттеулер мен инновациялық процестерді мемлекеттік қолдаудың негізгі кең тараған 3 әдісі бар:

Ғылыми зерттеулерге мемлекеттің тікелей қатысуы. Мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын ірі лабораториялар қалыптастыру, нәтижесін ақысыз түрде көпшілікке ұсыну. Әдетте бұл лабораториялар қорғаныс, энергетика, денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы мәселелерін шешумен айналысады;

Қайтарымсыз негізде субсидиялар бөлу. Мемлекеттік емес лабораторияларда іске асырылатын ғылыми зерттеу жұмыстарына қайтарымсыз негізде мемлекеттік бюджеттен қаржы бөлінеді. Негізгі қойылатын шарт-зерттеулер барысы бойынша толық есеп беру, алынған нәтижені ашық түрде жариялау;

Ғылыми техникалық зерттеулер мен тәжірибе жүргізуге инвестиция бөлінген жеке бизнеске салық жеңілдіктерін ұсыну. Ғылыми-техникалық прогресс пен инновациялық проекттерді

қаржыландыруға қажетті қор мынадай қайнар көздерін қалыптастырады:

- Мемлекеттік бюджеттен бөлінетін қаржылар;
- Жеке кәсіпкерлердің қаржылары;
- Инновациялық және инвестициялық қорлар;
- Бизнес-періштелердің капиталы;
- Коммерциялық банктер.

Дегенмен де, бұл күндері сапалы адам капиталының болуы инновациялық дамудың ажырамас басты кепілі. Адам дамуы туралы БҰҰ баяндамаларына сәйкес, жоғары дамыған АҚШ, Жапония, Германия, Финляндия, Швейцария секілді елдерінде ресурстың 80%-ы адам капиталы деп көрсетілген. Жаһандану жағдайында экономикасы дамыған елдер неғұрлым перспективалы ғалымдар мен жоғарғы білікті мамандарды шоғырландыруды өзінің басты басым саясаты етіп алғандығы біз үшін іліп аларлық жайт. Қазақ жерінде ресурстың басты көзі жер қойнауындағы қазба байлықтары болғаны өкінішті-ақ. Бізге инновация ол қажеттілік. Сондықтан, өзіміздің зерттеушілерді, ғалымдарды ынталандыру игі болар еді. «Ақыл-ойдың сыртқа кетсе» ел экономикасының дамытуына нұқсан келтіреті анық. Ғылым және Білім беру саласын тұрақтандырмай, жалпы деңгейін көтермей, Қазақстан әлемде лайықты орын ала алмайды. Алайда, осы мәселе уақыт еншісінде.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауы.
- 2 <http://stat.gov.kz> ҚР ҰЭМ Статистика комитеті.
- 3 Инновациялық менеджмент: Оқулық/Купешова С.: Қазақ университеті, 2015, 285 б.

References

- 1 Қазақстан Respublikasy Prezidenti N.Ә. Nazarbaevtyñ halyqqa zholdauy
- 2 <http://stat.gov.kz> ҚР ҰЕМ Statistika komiteti
- 3 Inovacijalyq menedzhment: Oqulyk/Kupeshova S.: Қазақ университеті, 2015, 285 б.